

PAŘÍŽSKÝ RUKOPIS *TACUINUM SANITATIS* (BIBLIOTHÈQUE NATIONALE DE FRANCE, SIGN. MS NOUV. ACQ. LAT. 1673) A ČESKÉ ZEMĚ*

Milada Studničková (Praha)

The Parisian Manuscript *Tacuinum sanitatis* (Bibliothèque Nationale de France, shelf mark MS nouv. acq. lat. 1673) and the Czech Lands

Abstract: The Parisian manuscript *Tacuinum sanitatis* is considered to be the oldest of a series of luxurious illuminated manuscripts containing an abridged text by Ibn Butlān that were commissioned by Gian Galeazzo Visconti or aristocrats in his circle. According to a note added later, it is believed to have belonged to Viridis Visconti, wife of Leopold III, Duke of Austria, and to have remained in the possession of the Habsburgs until the 16th century. The article draws attention to previously unanalysed Czech glosses written by several scribes, which contradict this hypothesis and prove that the North Italian manuscript was in Bohemian possession for a long time in the 15th century.

Keywords: *Tacuinum sanitatis* – Ibn Butlān – Czech glosses – illuminated manuscript – Northern Italy – workshop of Giovannino and Salomone de Grassi

Vztahy mezi severní Itálií a českými zeměmi na přelomu 14. a 15. století patří k frekventovaným tématům dějin umění. Jako doklad spojenectví Lucemburků a Gian Galeazza Viscontiho bývá uváděn bohatě iluminovaný rukopis, známý pod názvem *Historia plantarum*, který milánský vládce nechal zhotovit patrně v letech 1394–1395 jako dar pro Václava IV.¹ Kodex, na jehož vstupní straně je zobrazen trůnicí panovník v císařském ornátu, obklopený říšskými kurfiřty a alegorickými postavami sedmi kardinálních ctností, se nejspíše dostal do vlastnictví Zikmunda Lucemburského a později se stal součástí knihovny uherského krále Matyáše Korvína.² Kniha je luxusně provedenou encyklopedií, v níž jsou znázorněny minerály, rostliny a zvířata a popsány jejich léčivé vlastnosti v souladu se středověkou tradicí zdravotnědých příruček. Iluminace z dílny prominentního dvorského umělce Giovannina de' Grassi přiřadil Otto Pácht ve své pionýrské studii k nejstarším středověkým „naturalistickým“ malbám vycházejícím z bezprostředního studia přírody.³ Pozornosti českých badatelů však, až na malou výjimku, doposud unikal jiný významný severoitalský rukopis, *Tacuinum sanitatis*, uložený v pařížské Bibliothèque

nationale de France pod signaturou MS nouv. acq. lat. 1673, který se předchozímu rukopisu v mnohém podobá.⁴ Ve svém příspěvku, věnovaném Jaroslavě Kašparové, jež románské knižní kultuře a její recepci v Čechách zasvětila svůj profesní život, bych chtěla upozornit na bohemikální souvislosti této jedinečné památky a podnítit interdisciplinární výzkum, který by mohl objasnit, kdy a za jakých okolností se tato mimořádná kniha dostala k českému čtenáři.

Spis *Tacuinum sanitatis* obsahující lékařská doporučení k zachování dobrého zdraví, sestavený křesťanským lékařem a filozofem Ibn Butlānem z Bagdádu († 1063) jako *Taqwīm as-Sihħa*, měl původně podobu tabelárního přehledu.⁵ Popisoval účinky léčebných prostředků přírodního (rostlinného, živočišného a nerostného) původu a vhodný životní styl. Vedle jídla a pití zahrnoval též témata klimatu, tělesné aktivity či oblečení. Příručka byla přeložena do latiny v polovině 13. století, patrně na dvoře sicilského krále Manfréda (1258–1266).⁶ Latinský text byl opakovaně kopírován a šířen po Evropě, dočkal se překladů do vernakulárních jazyků i mnoha tištěných vydání. Dana Stehlíková upozornila na skutečnost, že řadě pisarů nebyl titul příliš

* Příspěvek byl vypracován s podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Ústavu dějin umění AV ČR, v.v.i., RVO: 68378033.

¹ Řím, Biblioteca Casanatense, sign. MS 459, přístupný v digitální kopii <https://www.wdl.org/en/item/11560/view/1/1/> [cit. 15. 9. 2021]. Rukopis figuruje též pod názvy *Encyclopaedia medica* či *Tacuinum sanitatis*. Faksimile rukopisu spolu s komentáři vydala RUTZ et al. 2001–2004. Zdá se, že k předání rukopisu králi Václavovi nedošlo.

² Znak Matyáše Korvína je namalován přes původní říšskou orlici v dolní borduře vstupního folia. Zobrazeného panovníka poprvé identifikoval SCHÖNHERR 1904, s. 435–469; obdobně KURTH 1911; k provenienci TAKÁCS 2006, kat. č. 4.103, s. 392–393 (Zsolt Jékely).

³ PÁCHT 1950, s. 13–47.

⁴ Rukopis je přístupný v digitální kopii, <https://portail.bibliissima.fr/fr/ark:/43093/mdata386b6c02fc498c2aa07820b0d7a7e182348b4936> [cit. 15. 9. 2021]. Josef Krása jej velmi stručně zmiňuje v poznámce své knihy *Rukopisy Václava IV.* (KRÁSA 1974, s. 241, pozn. 96) a v některých svých dalších publikacích (KRÁSA 1983, s. 40).

⁵ Základní přehled podává SCHMITT 2005; ELKHADEM 1990.

⁶ Srov. OPSOMER 1991; MARIOTTI 2000, dostupné z: http://www.treccani.it/enciclopedia/tacuinum-sanitatis_%28Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale%29/ [cit. 25. 8. 2021].

Obr. 1. Pití ječného mléka, iluminace z rukopisu *Tacuinum sanitatis*. Paříž, Bibliothèque nationale de France, sign. MS nouv. acq. lat. 1673, 90. léta 14. století, fol. 52v. Foto: BNF.

jasný, a proto často připisovali spis neexistujícímu (mistru) Tacuinovi.⁷ Proslulý lékař Amplonius Berka, bývalý student pražské, kolínské a erfurtské univerzity, si například dílo zapsal do svého seznamu knih z roku 1412 jako *Tacuinus*,⁸ takto kniha figuruje i v katalogu Rečkovy koleje.⁹

Původně neilustrovaný spis prošel výraznou proměnou na konci 14. století v prostředí severoitalských šlechtických dvorů, kde byl text podstatně zkrácen a přepracován a byla k němu připojena vyobrazení, zabírající převážnou část stran.¹⁰ Vznikla tak luxusní obrazová kniha, více pro potěchu oka než pro čtení. Rostliny a léčebné prostředky nejsou v těchto rukopisech zobrazeny jako samostatné objekty, jak tomu většinou bývalo v herbářích, ale staly se součástí

žánrových scén.¹¹ Časté jsou zejména dvojice vesničanů či dvořanů v honosných šatech, kteří sklízí zeleninu, květy a plody či konzumují pokrmy (viz obr. 1). Jindy jsou zobrazeni řemeslníci při práci či kupci ve svých krámech. Velká pozornost je věnována dvorské společnosti, která je zachycena při lovu a galantních zábavách, včetně zimního koulování. Výjevy bývají zasazeny do krajinného či architektonického rámce. Soudí se, že reprezentativní rukopisy obsahující více než 200 vyobrazení mohly sloužit jako diplomatické či svatební dary.

Pařížský exemplář (c. 1390 – 1400) je zpravidla považován za nejstarší ze série obdobně koncipovaných severoitalských rukopisů, dnes uložených v knihovnách ve Vídni, Římě a Lutychu,¹² které byly patrně zhotoveny na objednávku Giangaleazza Viscontiho či šlechticů z jeho okruhu.¹³ Knihu v kožené vazbě středoevropské proveniencí z první třetiny 16. století tvoří pergamenový předsádkový list a 13 složek, 12 kvaternů a jedno ternio s připojeným folií 97, přilepeným páskou k poslední straně, celkem 103 číslovaných silnějších pergamenových folií o rozměru 325 × 245 mm.¹⁴ Text s rubrikami je psán hnědým inkoustem pečlivou italskou rotundou, nadpisy provedené červeně jsou zpravidla umístěny uprostřed dolní části plochy obrazu, orámovaného barevnou, většinou červenou linkou. Nečetné výjimky z tohoto uspořádání (ff. 15r–16v, 34r, 36r, 49v ad.) ukazují, že tři až čtyři řádky písma byly dopisovány již k hotovým iluminacím.¹⁵ Na zhotovení 206 miniatur, z nichž první zobrazuje autora spisu, se podílelo nejméně 10 malířských osobností, které se liší stylem i kvalitou provedení.¹⁶ Nejvíce pozornosti se dostalo tzv. Mistrovi Lancelota (známému též pod jménem Mistr rukopisu Latin 757),¹⁷ vynikajícímu malíři působícímu ve službách Viscontiů.¹⁸ Důkladný rozbor Very Segre doložil zapojení členů dílny Giovannina a Salomoneho de'Grassi a podíl dvou iluminátorů odlišného školení, vykazujících úzké vazby k české a franko-vlámské malbě, kteří dostali pomocná jména Mistr severských tváří (Maestro dai volti nordici) a Gotický mistr (Maestro gotico). Druhého jmenovaného autorka srovnává s pražskými iluminátory pracujícími pro krále Václava IV.¹⁹ Soudí, že k vytvoření kosmopolitního uměleckého milieu v Miláně přispěla zejména stavba a výzdoba katedrály, kde od roku 1391 působil Giovannino de'Grassi jako hlavní architekt.

V souvislosti s migrací českých umělců a jejich podílem na vzniku tzv. internacionálního slohu se často uvádí

⁷ STEHLÍKOVÁ 2017, s. 58.

⁸ SCHUM 1887.

⁹ SILAGIOVÁ – ŠMAHEL 2015, s. 56. Srov. STEHLÍKOVÁ 2017, s. 58–59.

¹⁰ K tématu existuje početná literatura, srov. zejména ARANO et al. 1976; MARIOTTI 1993, s. 32–9; MARIOTTI 2000; UNTERKIRCHER 2004; HOENIGER, 2006; MANE 2006.

¹¹ K předstupňům vyobrazení viz MARIOTTI 2000.

¹² Vídeň, ÖNB, sign. Cod. Ser. N. 2644; Řím, Biblioteca Casanatense, sign. Ms. 4182; Lutych, Bibliothèque de l'Université de Liège, sign. Ms. 1041 (s nedokončenými, převážně v podkresbě provedenými iluminacemi). Pařížský rukopis (Bibliothèque Nationale de France, sign. MS nouv. acq. lat. 1673) poprvé popsal DELISLE 1896, též jako separát o 23 stranách, jedná se o recenzi publikace SCHLOSSER 1895.

¹³ K otázkám proveniencí srov. TOESCA 1937, s. 20–22; LEGNER 1978, s. 99 (Jaques Stienon); HOENIGER 2006.

¹⁴ Za posouzení knižní vazby mnohokrát děkuji Petru Voitovi.

¹⁵ WITTHOFT 1978, s. 7.

¹⁶ K iluminacím zejména TOESCA 1937, s. 23–28; ZAŁUSKA 1984, č. 86, s. 100–101 (François Avril); SEGRE 2000; HOENIGER 2006.

¹⁷ Iluminátor dostal jména podle známých rukopisů pařížské Bibliothèque nationale de France (*Missale et horae ad usum Fratrum Minorum*, MS Latin 757 a *Lancelot du Lac*, MS Français 343), na jejichž výzdobě se podílel.

¹⁸ V pařížském rukopise *Tacuinum sanitatis* vytvořil Mistr Lancelota iluminace na ff. 65r, 65v, 67r, 67v, 70r, 70v, 72r a 72v.

¹⁹ SEGRE 2000, s. 279–382.

Obr. 2. Muž poučuje o léčivých vlastnostech piniových semen, iluminace poškozená ohněm v rukopise *Tacuinum sanitatis*. Paříž, Bibliothèque nationale de France, sign. MS nouv. acq. lat. 1673, 90. léta 14. století, fol. 14r. Foto: BNF.

vídeňské *Tacuinum sanitatis*, které bylo ve vlastnictví tridentského biskupa Jiřího z Lichtenštejna.²⁰ Uvažuje se, že miniatury mohly sloužit jako předloha k nástěnným malbám v sále biskupského hradu Buonconsiglio (tzv. Orlí věž), připisovaným pramenně doloženému Mistru Václavovi z Čech a dalším malířům v Lichtenštejnových službách. Známá scéna se sněhovou bitvou urozených dam a pánů, jež na tridentském hradě vizualizuje měsíc leden, však není součástí vídeňského rukopisu. Najdeme ji v pařížském exempláři.²¹ Zdá se, že zprostředkující roli mohly v tomto případě sehrát náčrtníky či vzorníky, uvažuje se však i o možnosti, že biskup a jeho malíři měli přístup k rukopisu pařížské knihovny. Ten podle

přípisu na rectu mladšího předsádkového listu patřil ženě arcivévodě Leopolda, děda císaře Fridricha, jež byla dcerou Bernaba z Milána (*Das puech ist gewest Ertzhertzog leopolt kayser Fridrichs Enne Hawsfraw Hertzog warnobe von mailanndt Tochter*).²² Jednalo se o Viridis († 1. března 1414), dceru milánského vévody Bernaba Viscontiho a Beatrice Reginy della Scala, jež se roku 1365 provdala za Leopolda III. Habsburského, vévodu rakouského, korutanského, kraňského, štýrského a hraběte tyrolského.²³ Ačkoli se přípis datuje až do doby kolem roku 1500 či počátku 16. století a kniha nenese žádné další záznamy potvrzující vlastnictví,²⁴ považuje většina badatelů Viridis za první majitelku. Je otázkou, o jaké prameny se německý zápis opíral. Nelze vyloučit, že původně existoval předsádkový list s provenienčními údaji, který byl kvůli špatnému stavu odstraněný v 16. století při převazbě.²⁵ Napovídalo by tomu poškození úvodních stran pařížského rukopisu; díry v pergamenu, nejspíše způsobené ohněm, jsou patrné na prvních 22 foliích (viz obr. 2). Poškození spolu s přípisy na předsádce naznačují, že kniha měla bohatou vnější historii. Podle arabského zápisu se památka dostala do Turecka, odkud měla být přivezena zpět do Evropy v 19. století.²⁶ Další, z větší části vyraditovaný zápis se zatím nepodařilo rozluštit. Rukopis byl Francouzskou národní knihovnou zakoupen v roce 1891.

Pařížský rukopis *Tacuina* se za neznámých okolností dostal k českému majiteli, jak dokládají staročeské glosy, které v roce 1896 identifikoval Léopold Delisle.²⁷ Část z nich porovnal s českými přípisy v *Herbulariu* Křišťana z Prachatic (BNF Lat. 11231, ff. 12r–70r),²⁸ který je součástí bohemi-kálního sborníku, sestaveného roku 1430 v Jindřichově Hradci pod Křišťanovým dohledem.²⁹ Francouzský badatel upozornil na nutnost jejich důkladného prozkoumání, výzva však zatím nebyla vyslyšena. Přípisky v latině a češtině jsou psané drobnou kursivou několika písaři; opravují ortografii, uvádějí alternativní názvy či vysvětlují termíny.³⁰ České glosy překládají názvy některých rostlin, případně objasňují význam příměrem k obecně známým plodinám, jen malá část se týká živočichů a zemědělských produktů: 13r Iuiube - *yako ssipky/* jako šípky (cicimek datlový); 14r Pinee - *borowe ssissky/* borové šišky (pinie); 21v Rucula - *biela horczicze/* biela horčiče; 27v Caules - *zele chrastowe /* zelé chrastové; 33r Marubium - *prassium biela koprzywa wonna /* biela kopřiva vonná (jablečník); 35v Scariola - *mleczie/mlčcie* (endivie); 36r Ciserchia - *id est cicer per/par ... lusky su /* lusky sú (cizrna); 36v Cucurbite - *tykwy /* tykvy (tykev); 42r

²⁰ Vídeň, ÖNB, sign. Cod. Ser. N. 2644, k rukopisu UNTERKIRCHER 2004. Malby do souvislosti s rukopisem uvedli poprvé FOGOLARI 1905 a KURTH 1911. K uměleckým objednávkám biskupa WETTER 1999. K identitě malíře Václava z Čech CURZEL 2002, s. 339–341 a WETTER 2002, s. 323–338. Tématu se naposledy věnovala MELUŽINOVÁ 2017 (pařížský rukopis neuvádí).

²¹ Vyobrazení k položce sníh a led, fol. 96v (Nix et glacies).

²² Fol. Ir, v rukopise označené písmenem A.

²³ UNTERKIRCHER 2004, s. 29. K oltářnímu retáblu kaple na hradě Tyrol, na němž je Viridis spolu s manželem vyobrazena WOLF 2001.

²⁴ UNTERKIRCHER 2004, s. 29.

²⁵ UNTERKIRCHER 2004, s. 30 se domnívá, že kniha byla v této době v majetku Maximiliána Habsburského.

²⁶ Nápis uvádí, že kdosi poslal knihu ze Smyrny (Izmiru) na bližší neurčené místo. Jejím obsahem má být tajemství magie v obrazech. Přepis a překlad přípisu, s upozorněním na gramaticky problematická místa svědčící patrně o nedokonalé znalosti arabštiny, publikoval RICE 1954, s. 12. Za interpretaci arabského textu a upozornění na literaturu mnohokrát děkuji Josefu Ženkovi z Katedry Blízkého východu FF UK.

²⁷ DELISLE 1896.

²⁸ Tamtéž, s. 22–23.

²⁹ Srov. STEHLÍKOVÁ 2017, s. 117, 121, 232.

³⁰ Např. na fol. 65v s vyobrazením pojidání želatiny (aspiku) je zobrazena dívka s vějířem v podobě kotouče na dlouhé tyči s dodatečně připsanou vysvětlivkou *flabellum*.

Obr. 3. Česká glosa z 1. poloviny 15. století v rukopise *Tacuinum sanitatis*. Paříž, Bibliothèque nationale de France, sign. MS nouv. acq. lat. 1673, fol. 27v (detail). Foto: BNF.

Obr. 4. Česká glosa z 2. poloviny 15. století v rukopise *Tacuinum sanitatis*. Paříž, Bibliothèque nationale de France, sign. MS nouv. acq. lat. 1673, fol. 13r (detail). Foto: BNF.

Ravani – *Rafanus rzedkew* / ředkev; 43r Napones – *kolnik* / kolník (tuřín); 48v Spelta – *sspalda* / špalda; 49v – *Amilum amidum sskrob* / škrob; 53r Panicum – *ber* / bér (obilovina); 53v Melega id est ruger id est malabrum – *zirek* / žírek (proso); 59r Recocta – *syr z warzene syrowatky* /syr z vařené syrovátky (ricotta); 79v Lambrace – *lampredy* (mihule).³¹ Kateřina Voleková a Andrea Svobodová z Ústavu pro jazyk český soudí, že staročeské glosy odpovídají z vývojového hlediska (neprovedení monoftongizace ie > í, neprovedené zúžení é > í ve slově zelé, spřežkový pravopis bez diakritiky) nejspíše první polovině 15. století.³² Podoba písma napovídá, že české výrazy byly do knihy dopisovány různými písaři po delší časové období; přípisy na ff. 17r, 27v (viz obr. 3), 44v a 59r lze datovat do první poloviny 15. století, glosy ff. 13r (viz obr. 4) a 13v do jeho druhé poloviny.³³

Zdá se tak, že pařížské *Tacuinum sanitatis* bylo na českém území užíváno poměrně dlouhou dobu. Nevíme však, zda se luxusní rukopis dostal k českému majiteli po smrti Viridis v roce 1414 či až později. Vzhledem k charakteru památky lze soudit, že se jednalo o významnou osobnost. Rovněž není jisté, zda byla kniha na přelomu 15. a 16. století v majetku Habsburků, jak se domníval Franz Unterkircher na základě příbuzenského vztahu Viridis k císaři Fridrichovi III., zmiňovanému v německém zápisu, a Maximiliánovi I.

Předpokladu, že zůstala po celé 15. století v habsburském rodinném majetku, protirečí českojazyčné glosy. Situaci by snad mohlo více objasnit přečtení částečně odstraněného přípisu, datování arabského textu a identifikace červeného tlapatého kříže pod provenienčními zápisy.³⁴ Vyřešení výše uvedených otázek by umožnilo uvažovat o možném vlivu maleb ve výtvarném umění či hledat ohlasy díla v českých zdravotních příručkách.

Prameny:

Bibliothèque Nationale de France, sign. MS nouv. acq. lat. 1673 (Pařížský rukopis).

Lutych, Bibliothèque de l'Université de Liège, sign. Ms. 1041. Řím, Biblioteca Casanatense, sign. MS 459.

Řím, Biblioteca Casanatense, sign. Ms. 4182.

Vídeň, ÖNB, sign. Cod. Ser. N. 2644.

Literatura:

ARANO et al. 1976: ARANO, Luisa Cogliati et al. *The Medieval Health Handbook – Tacuinum Sanitatis (Ibn Botlân)*. New York: George Braziller, 1976

CURZEL 2002: CURZEL, Emanuele. Venceslao pittore a Trento. Un nuovo documento per l'attribuzione dei „Mesi“ di Torre Aquila? In: CASTELNUOVO, Enrico – GRAMMATICA, Francesca de (edd.). *Il gotico nelle Alpi*. Trento: Museo Castello del Buonconsiglio, 2002.

DELISLE 1896: DELISLE, Léopold. Traités d'Hygiene du Moyen Âge. *Journal des Savants* 1896, s. 518–540.

ELKHADEM 1990: ELKHADEM, Hosam (ed.). *Le Taqwīm al-Šiḥḥa (Tacuini Sanitatis) d'Ibn Butlān: un traite medical du XIe siecle. Histoire du texte, édition critique, traduction, commentaire*, Louvain: Peeters, 1990.

FOGOLARI 1905: FOGOLARI, Gino. Il ciclo dei mesi nella Torre dell'Aquila a Trento e la pittura di costume veronese del principio del Quattrocento. *Tridentum* 8, 1905, s. 173–186.

HOENIGER 2006: HOENIGER, Cathleen. The Illuminated *Tacuinum sanitatis*. Manuscripts from Northern Italy ca. 1380–1400: Sources, Patrons, and the Creation of a New Pictorial Genre. In: GIVENS, Jean A. (ed.), *Visualizing Medieval Medicine and Natural History, 1200–1550*. Aldershot: Ashgate, 2006, s. 51–82.

KRÁSA 1974: KRÁSA, Josef. *Rukopisy Václava IV*. Praha: Odeon, 1974.

KRÁSA 1983: KRÁSA, Josef. *The Travels of Sir John Mandeville*. New York: Penguin Books, 1983.

KURTH 1911: KURTH, Betty. Ein Freskenzyklus im Adlerturm zu Trient. *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der k. k. Zentralkommission für Denkmalpflege* 5, 1911, s. 9–104

³¹ K identifikaci byl užit Vokabulář webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. © 2006–2020. Verze dat 1.1.15 [cit. 17. 9. 2021]. Dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz/>; UNTERKIRCHER 2004, s. 39–151.

³² Oběma velmi děkuji za konzultaci a pomoc s přepisem.

³³ Za paleografickou analýzu jsem zavázána Michalu Dragounovi.

³⁴ Nabízí se otázka, zda se rukopis nemohl dostat do Turecka po dobytí Budína tureckým vojskem v roce 1541. Do Uher jej mohl přinést některý z vysokých úředníků české královské kanceláře.

LEGNER 1978: LEGNER, Anton (ed.). *Die Parler und der schöne Stil 1350–1400: europäische Kunst unter den Luxemburgern*. Sv. 3. Köln: [Schnütgen-Museum in der Kunsthalle Köln], 1978.

MANE 2006: MANE, Perinne. *Le travail à la campagne au Moyen Âge. Étude iconographique*. Paris: Picard, 2006.

MARIOTTI 1993: MARIOTTI, Florence Moly. Contribution a la connaissance des Tacuina Sanitatis lombards. *Arte Lombarda* 104, 1993, s. 32–9.

MARIOTTI 2000: MARIOTTI, Florence Moly. Tacuinum sanitatis In: *Enciclopedia dell'arte medievale* [online]. Dostupné z:

https://www.treccani.it/enciclopedia/elenco-opere/Enciclopedia_dell%27_Arte_Medievale [cit. 17. 9. 2021].

MELUZÍNOVÁ 2017: MELUZÍNOVÁ, Romana. *Krásný sloh a jižní Tyroly*. Praha: Katolická teologická fakulta Univerzita Karlovy, 2017.

OPSOMER 1991: OPSOMER, Carmélia (ed.). *L'art de vivre en santé: images et recettes du moyen âge; le Tacuinum sanitatis (manuscrit 1041) de la Bibliothèque de l'Université de Liège*. Lüttich: Ed. Du Perron, 1991.

PÄCHT 1950: PÄCHT, Otto. Early Italian Nature Studies and the Early Calendar Landscape. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 13, 1950, s. 13–47.

RICE 1954: RICE, David Storm. The Seasons and the Labors of the Months in Islamic Art. *Ars Orientalis* 1, 1954, s. 1–39.

RUTZ et al. 2001–2004: RUTZ, Vera Segre et al. *Historia Plantarum: l'Enciclopedia medica dell'imperatore Venceslao (ms. 459, Biblioteca Casanatense, Roma)*. Modena: Panini, 2001–2004.

SEGRE 2000: SEGRE, Vera. Il Tacuinum sanitatis di verde Visconti e la miniatura milanese di fine Trecento. *Arte cristiana* 88, 2000, s. 375–390.

SCHLOSSER 1895: SCHLOSSER, Julius von. Ein veronesisches Bilderbuch und die höfische Kunst des XIV. Jahrhunderts. *Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen des allerhöchsten Kaiserhauses* 16, 1895, s. 144–230.

SCHMITT 2005: Wolfram Schmitt, Tacuinum sanitatis. In: GERABEK, Werner et al. (edd.). *Enzyklopädie Medizingeschichte* 3. Berlin: de Gruyter, 2005, s. 1377–1378.

SCHÖNHERR 1904: SCHÖNHERR, Gyula. A római Casanate-könvtár Korvin-kódexe. *Magyar Könyvszemle* 12, 1904, s. 435–469.

SCHUM 1887: SCHUM, Wilhelm. *Beschreibendes Verzeichnis der Amplonianischen Handschriften-Sammlung zu Erfurt*, Berlin: Weidmann, 1887, s. 827, 829.

SILAGIOVÁ – ŠMAHEL 2015: SILAGIOVÁ, Zuzana – ŠMAHEL, František (edd.). *Catalogi librorum vetustissimi Universitatis Pragensis – Die ältesten Bücherkataloge der Prager Universität*. Turnhout: Brepols, 2015.

STEHLÍKOVÁ 2017: STEHLÍKOVÁ, Dana. *Od anděliky po zimostráz. Latinský Herbář Křišťana z Prachatic a počátky staročeských herbářů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2017.

TAKÁCS 2006: TAKÁCS, Imre (ed.). *Sigismundus Rex et Imperator. Kunst und Kultur zur Zeit Sigismunds von Luxemburg 1387–1437*. Budapest: Szépművészeti Múzeum; Luxemburg: Musée national d'histoire et d'art; Mainz am Rhein: Philipp von Zabern, 2006.

TOESCA 1937: TOESCA, Elena Berti. *Il Tacuinum Sanitatis della Biblioteca Nazionale di Parigi*. Bergamo: Istituto Italiano d'Arti Grafiche, 1937.

UNTERKIRCHER 2004: UNTERKIRCHER, Franz. *Tacuinum sanitatis: Kommentar zur Farbfaksimile Codex Vindobonensis Series nova 2644 der Österreichischen Nationalbibliothek*. Graz: Akad. Dr.- u. Verl.Anst., 2004.

WETTER 1999: WETTER, Evelin. *Böhmischen Bildstickerei um 1400. Die Stiftungen in Trient, Brandenburg und Danzig*. Berlin: Gebr. Mann, 1999.

WETTER 2002: WETTER, Evelin. Il mondo di Giorgio di Liechtenstein. In: CASTELNUOVO, Enrico – GRAMMATICA, Francesca de (edd.). *Il gotico nelle Alpi*, Trento: Museo Castello del Buonconsiglio, 2002, s. 323–338.

WITTHOFT 1978: WITTHOFT, Brucia. The Tacuinum Sanitatis: A Lombard Panorama. *Gesta* 17, 1978, s. 49–60.

WOLF 2001: WOLF, Norbert. Das Retabel aus Schloss Tirol im Kontext von Kultur und politischer Propaganda. In: KROHM, Hartmut – KRÜGER, Klaus – WENIGER, Matthias (edd.). *Entstehung und Frühgeschichte des Flügelaltarschreins*. Wiesbaden: Reichert, 2001, s. 111–124.

ZALUSKA 1984: ZALUSKA, Yolanta (ed.). *Dix siècles d'enluminure italienne (VIe – XVIe siècles). Catalogue de l'exposition dans la Galerie Mazarine*, Paris: Bibliothèque Nationale 1984.

Elektronické zdroje:

Vokabulár webový: webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny [online]. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR, v. v. i., oddělení vývoje jazyka. © 2006–2020. Verze dat 1.1.15. Dostupné z: <https://vokabular.ujc.cas.cz> [cit. 17. 9. 2021].

Milada Studničková

Ústav dějin umění AV ČR

Husova 4

110 00 Praha 1